

مه‌قام

وریا نه‌حمده

مه‌قام چی ده‌گه‌یه‌نیت

مه‌قام وشه‌یه‌کی عه‌ره‌بی به‌رام‌به‌ره‌که‌ی له‌فارسی دا «گاه» . (جاجی هاشیم رجب) بۆ‌مانای مه‌قام گوتوویه‌تی :- (مه‌قام واته‌ شوین پی ، یاخود جیگه‌ی راوه‌ستان ، خوای گه‌وره‌ له‌ قورشان‌ا فهرموویه‌تی - مه‌قام ابراهیم ومن دخله‌ کان‌ آمناساً - واته‌ شه‌وشوینه‌ی ئیبراهیم له‌سه‌ری راوه‌ستانبوو، مه‌قام به‌ واتای شه‌و جیگه‌یه‌ش دیت که شاعیر یا گۆرانی بیژ له‌کاتی شیعیر خویندنه‌وه ، یا گۆرانی گوتن دا ، له‌سه‌ری راده‌وه‌ستن ، وشه‌ی (مه‌قام) بۆ‌خوتبه‌کانیش چ شیعیر بووین یا وتار ، به‌کارهاتوو وه‌ک :- (مقامات الحریری ، مقامات الهمدانی) واته‌ شه‌و جیگه‌یه‌ی شه‌و شیعیره یا وتاره‌ی لیوه‌ خوینراوه‌ته‌وه .^(۱)

ماموستا (حسین قدوری)یش ، هه‌ر بۆ‌مه‌قام گوتوویه‌تی :- (مه‌قام بریتی به‌ له‌ کۆمه‌لیک نه‌غمه‌ی یه‌ک به‌دوای یه‌ک دا هاتوو ، هه‌ر په‌یژه‌یه‌کی موسیقای رۆژه‌ه‌لاتیش شی‌بکه‌ینه‌وه ، ده‌بینین له‌چه‌ند «تیتراکۆرد» یه‌ک^(۲) ییکهاتوو»

(حسین ظاهر العباس)یش هه‌ر له‌باره‌ی مه‌قامه‌وه‌ گوتوویه‌تی :- [مه‌قام شه‌و (بنچینه - بناغه) به‌ که‌ ناوازه‌کانی له‌سه‌ر بیناده‌کرت و له‌یه‌ک به‌دوای یه‌ک دا هاتنی هه‌ر حه‌فت ده‌نگی موسیقاسا یه‌ک دیت ، له‌گه‌ل ده‌نگی هه‌شته‌م دا ، که‌ دووباره‌ی ده‌نگی یه‌که‌مه‌وه‌دیه‌ته‌ ده‌نگی به‌رزبۆی ، شه‌م هه‌شت ده‌نگه‌ له‌عه‌ره‌بی دا (دیوان) و له‌کوردیش دا (چینی ده‌نگ) و^(۳) لای زۆربه‌ی میلیله‌تانیس (ئوکتاف - octave) ی ده‌بیژنی .

هه‌ر مه‌قامیکیش ریزکردنی تاییه‌تی خۆی هه‌یه ، شه‌مه‌ له‌لایه‌نی شه‌و میانسانه‌وه‌ که‌ ده‌که‌ونه‌ نیوان ده‌نگیک و شه‌وی پیش یان دوا‌ی خۆیه‌وه ، که‌ به‌هویانه‌وه‌ له‌مه‌قامه‌کانی دیکه‌ی جیاده‌که‌ینه‌وه ، شه‌و نۆته‌ یاخوش ده‌نگه‌ش که‌ مه‌قامه‌که‌ی له‌سه‌ر ده‌وه‌ستیت و شه‌و گۆری و په‌گه‌زانه‌ی له‌ناو مه‌قامه‌که‌دان ، هه‌موویان سیماو جۆرو دواتر ناوی مه‌قامه‌که‌ش ده‌رده‌خه‌ن .

هه‌رچه‌نده‌ له‌ هه‌ندی ولاتی عه‌ره‌بی دیکه‌دا وشه‌ی (نه‌غمه‌م) و هه‌ندیکی^(۴) دی وشه‌ی (ته‌بع) و ئی دیکه‌ وشه‌ی (ده‌ور) له‌جیاتی وشه‌ی (مه‌قام) به‌کار دین . . . له‌ کوردی‌یش دا له‌زۆر جیگا وشه‌ی (هه‌وا) به‌کارده‌هین بۆ‌نمونه‌ (هه‌وای به‌یات) له‌جیاتی (مه‌قامی به‌یات) و (هه‌وای حیجاز) له‌جیاتی (مه‌قامی حیجاز . . .) تاد به‌کار دین .^(۵)

زاراوه‌ی مه‌قام

مه‌قام په‌یژه‌یه‌که ، میانی ده‌نگه‌کانی به‌شویه‌کی یه‌ک له‌دوای یه‌کی دیاری کرابودا دین ، هه‌ر گۆرانیکیش به‌سه‌ر ماوه‌ی میانی شه‌و نۆتانه‌دا بیت ، شه‌و مه‌قامیکی دیکه‌ی سه‌ره‌خۆی لی دروست ده‌بیت .

مه‌قام له‌لایه‌ن زاناو فه‌یله‌سوف و موسیقازانه رۆژه‌ه‌لاتی به‌ ناو‌داره‌کانه‌وه‌ چۆن باسکراوه

زاناو فه‌یله‌سوفی رۆژه‌ه‌لاتی به‌ناو‌ده‌نگ «ئین سینا» گۆته‌یه‌کی شه‌م باره‌یه‌وه‌ هه‌یه‌ که‌ «جۆرج هینری فارمه‌ره‌ بۆمانی نووسیه‌ تیایدا گوتوویه‌تی :-

(هه‌ندی مه‌قام - که‌ ئین سینا به‌ نه‌غمه‌ ناوی بردوو نه‌ - له‌کاتی تاییه‌تی دا ، جا به‌ رۆژ بیت یا به‌ شه‌وه‌ خوینترین ، بۆ‌نمونه :- [نه‌غمه‌ی - مه‌قامی] راهوی و حوسه‌ینی له‌به‌ره‌به‌بانداو مه‌قامی راست و بۆسه‌لیک له‌چیشه‌نگاوداو مه‌قامی زه‌نگوله‌ له‌ نزیک نیوه‌روداو مه‌قامی عوششاق له‌ نیوان هه‌ردوو نۆژی نیوه‌روداو مه‌قامی نیوه‌شوه‌له‌ عه‌سرداو مه‌قامی شه‌سه‌هان له‌گه‌ل خۆرئاوا بونداو مه‌قامی شه‌وه‌له‌ گه‌ل بانگی شیوانداو مه‌قامی زیرئه‌فکه‌ندیس له‌پیش خه‌وتندا ده‌گوترین .)^(۶)

هه‌روه‌ها زانا‌ی به‌ ناو‌ده‌نگ «سه‌فی یه‌لدین شه‌رمه‌وی»یش ، که‌ سالی (۱۲۹۴) ی زابین کۆچی کردوو ، گوتوویه‌تی :- (مه‌قام - که‌ شه‌وه‌ - شه‌د

- ناوی بردووه - هه ریه که به جورنیک کار له ناخ و دهروونی مرووف ده کات، بونموونه گوی له مه قامی (بوسه لیک و نهواو عوششاق) گرتن تواناو گهرم و گوری به گوینگر ده به خشیت، که چی گوی له مه قامی (راست و نه ورزوزو عیراق) گرتن، ده بیته مایه ی دلخوشی و گوی له مه قامی (بزرورگ و راهوی وزیرنه فکه ندوزه نگوله و حوسه بینی) گرتیش جزوره دلته نگی و خه مناک یه ک لای گوینگر دروست ده کات. (۱۱)

مه قامه رزوز ناوایی یه کان

وره نگا وره نگیش بونموونه به شی سه ره کی دابهش ده کرین :-
 ۱ - په یزه ی گه وره - السلم الکبیر - Major Scale
 ۲ - په یزه ی گچکه - السلم الصغیر - Mimor Scale
 زاراهوی په یزه

په یزه ریزه ده نگیکه، له حه فیت ده نگی یه ک له دوای یه ک داهاتوو پیکهاتوو، ماوی نیوان هه مرو ده نگیه کانی له گهل ده نگی هه شتم دا (که ده نگی به رزی ده نگی یه که مه و دووباره ده بیته وه)، ده گاته شهش ده نگی ته و او (Tone) یا خود دوازه نیوه ده نگی = (Semi tone) وه ک نمونه ی خواره وه :-

له موسیقایی رزوز ناوایی دا په یزه ی (دیاتونی - به دوایه ک هاتوو) و په یزه ی (کروماتی - ره نگا وره نگی) هه یه و هه ردوو په یزه ی، به دوایه ک هاتوو

(نمونه ی یه کم) (په یزه ی دوی) (ی گه وره ی سروشتی) - Natural Do Major

وهک نه نمووونه ی ژماره (۱) یه ک دا دیاره، په یزه له ریزکردن و یه ک به دوای یه ک دا هاتنی حه فیت ده نگی پیک دیت و ده نگی هه شتم که ده نگی یه که می په یزه که یه و دووباره ده بیته وه «نوکتاف» پیک دینیت. (تیتراکورد - چواره نگی) ی یه کم ده نگی خواره وه یا خود ده نگی گرو نزمی په یزه نه و (تیتراکورد - چواره نگی) دووه میس چواره نگی سه ره وه یا خود به رزی په یزه که نه له یه یزه سه ره وه دا که به (په یزه ی دوی گه وره ی سروشتی - Natural Do Major Scale) ناوه بریت، ماوی میانی نوته کانی وهک له نمونه ی یه ک دا دیاره، نیوان ده نگی

نیوان (فا) ← (سول) یه ک په .
 (سول) ← (لا) ش هه ریه ک پله و نیوان (لا بو سی) بش
 هه ره هه یه ک پله و، به لام نیوان (سی) ← (دو) نیو پله یه .
 له نمونه که دا

هیما ی (T) بو تون (Tone) واته یه ک پله) م داناره و هیما ی (S) یشم بو (نیوتون - (Semi Tone) داناره .

وا له خواره وهش ناوی هه ره حه فیت ده نگیه کانی نهم په یزه یه تان (مه به ستم په یزه ی (دوی گه وره ی سروشتی) یه)، له گهل ده نگی هه شتم دا بو ده نووسم :-

۱ - دو - Tonic - الأساس - بو نوته کانی ژوروی خوی ده بیته بناغه و بنجینه .

دو ← (ری) یه ک پله
 واته تونیکه و هه ره ها ده نگی (ری) ← (می) (یه ک پله - تون) یکه و
 نیوان (می) ← (فا)

- ۲ - II ری - Supertonic - فوق الأساس - سر بناغه .
- ۳ - III می - Mediant - الوسط - ناوهند .
- ۴ - IV فا - Sibdominant - تحت المتسلط - بن یاخود ژیر زال .
- ۵ - V سول - Dominant - التسلط - زال
- ۶ - VI لا - Submediant - تحت الوسط - ژیر یاخود بن ناوهند
- ۷ - VII سی - Leading note - الحساس - بههست .
- ۸ - VIII دو - Tonic - جواب الأساس - وهلامی بهرزی نونهی یه کهمه ، بهمش (نوکتاف) واته هشت دهنگه کی مقام تهواو بوور. ^(۱۲)

مه قامه کانی روزه لات

له موسیقای روزه لات دا، سهره رای به کارهینانی هردو جوړه مه قامه روزه لات یه که وهلقه کانی، گه لی جور مه قامی دیکه هیه له هندی پرتووک دا نووسراوه، ژماره ی نهو مه قامانه له سدان زیاتره، ده گپرنهوه «فارابی» نژیکه ی هزار مه قامی کوکردونهوه. ^(۱۳)

گرنگترین و سهره کی ترین جیاوازی یه کانی نیوان مه قامی روزه لاتاو او روزه لات له وه دایه :- له مه قامه کانی نهوان دا ته نیا تون واته یه که پلهو سیمی تون واته نیوپله هیه وه که له نمونه ی ژماره یه که دا دیاره، که چی له مه قامه کانی نیمه دا سهره رای (تون و نیوتون - پلهو نیوپله) چاره گه تون یاخود چاره گه پلهش هیه . نهوه ی لیره دا شایانی گوتن بی نهویه :- مه قامه سهره کی یه کانی روزه لات له ده بازده مه قام تی ناپه بریت وا نه خواروه سهره کی ترین و ناودارترین مه قامی روزه لات که مه قامی (راست) ه، شی ده کینه وه .

وه که گوتمان مه قامه کانی سهره کی روزه لات له ده ورور بهری (۱۰) -
 (۱۵) مه قام دایه و نهوانی دیکه بریتینه له تی و چی گورکی بونمونه :-

مه قامی (حیجازکان) ی نه سلی له سهر نیشانه ی (دو) وهرده گیری یاخود دهست بی ده کزیت، نه گهر نهو مه قامه روزه لات یه مان خسته سهر نیشانه ی (سول)، مه قامی (شت عربان) ی بی ده لنین، ههر نهو مه قامه بخینه سهر نیشانه ی (لا) مه قامی (سوزدل) ی ده بیژنی و گهر بخینه سهر نیشانه ی (سی) نهوه مه قامی (نهوچ نارا) ناوده بریت و گهر بیخینه سهر (نیشانه) - نونه ی (ری) یش نه مجاره مه قامی (شاهناز) ی ده بیژنی . . .

نهمه ی سهره وه نمونه یه که، ههر مه قامی کی روزه لات ی دیکه یش، به بی ی گورینی جینگای دهست بی کردنی، ناوه که پیشی ده گوریت . . .

وا له خواروه ناوی دهنگه کانی مه قامی (راست) تان بو ده نووسم :-

- ۱ - نونه ی (دو) که به (راست) ناوده بریت .
- ۲ - نونه ی (ری) که به (دوگاه) ناوده بریت .
- ۳ - نونه ی (می - کاربیمول) که به (سیگاه) ناوده بریت .
- ۴ - نونه ی (فا) که به (چارگاه) ناوده بریت .
- ۵ - نونه ی (سول) که به (نهوا) ناوده بریت .
- ۶ - نونه ی (لا) که به (حوسهینی) ناوده بریت .
- ۷ - نونه ی (سی - کاربیمول) که به (نهوچ) ناوده بریت .
- ۸ - نونه ی (دو) که به (گردان) ناوده بریت .

نهمه ی سهره وه له سهره وتن دا، مه به ستم له نونه ی (راست) هوه واته له دهنگی (دو) وه به زنجیره بهم شیشه یه ی سهره وه بهرودوی بهرزه واته دهنگی هه شتم (گردان) سهرده که وین . که چی له گه رانه وه دا بهرزه و خوار (واته دایه زین له بهرزه وه بونزم) گورانیک پروده دات نهویش له دهنگی (نهوچ - واته سی کاربیمول (چاره گه) که چاره گه پله یه وه دایته سی بیمول واته سی نیوپله وه روزه لاتیش بهم (سی نیوپله - سی بیمول) ه ده لنین (عجهم)، بروانه بونمونه ی ژماره (۲)

[نمونه ی دویم] (شیکردنه وه ی یه یژه ی مه قامی راست)

آهنگ آهسته آهسته له سهره وه یه
 گهردان حوسهینی عصارگاه دووگاه
 نهوچ نهوا سیگاه راست

ره گزنی به بایت
 تشر آلودی نهوا وید له سهره وه یه
 تشر آلودی نهوا وید له سهره وه یه
 تشر آلودی نهوا وید له سهره وه یه
 تشر آلودی نهوا وید له سهره وه یه
 تشر آلودی نهوا وید له سهره وه یه

نژایکورد = واته (جنس یاخود به گهر) تکی (۳) دهنگی .

رۆشنبیریانی کورد بو مه قام چی یان نووسیه :-

منیش بو ئه وراو بوچوونهی دکتور نورین ده لیم :-

راسته (لاوك) له هه مووشارو ديهات و ناوچه كانی كوردستان دا هه به
وزو ریش به رگویی به، به لام دواي گه رانی مه يدانی دریز خایه نی خوم،
دواي نه وئی ورد سه رنجم دا دیتیم :- لاوك له كوردستانی توركیا و
سوفیه ت و سوریا، له به شه كانی دیکه ی كوردستان زیاتر باوه، هه رچه نده
به داخه وه نه مرۆ له كوردستانی توركیا دا، گورانی بیژانی نه وئی، به ولا و كه
كوردیا نه خه می بوونه و په ی تا په ی تا خه ریکن لیان هه لدینجن و به هونراوه ی
تورکی ده یان خوینن و به توماریان ده گه یه نن . له كوردستانی خژ و شمان
(لاوك) زو رتر له ده قهری بادینان باوه، نه وانه ی له لای خو شمان لاوك
ده خوینن، گه ر به وردی لیان بشو ژینه وه، یا به رچه له ك ئی نه و به ر
(زی نه)، واته ه می ده قهری بادینانن، یا ماوه به ك له وئی نی شه جی بوونه یان
له ولاك خوینی فیری بوونه .

بو برگه ی دووه می قسه كه ی (د . نوره دین) یش كه گو تویه تی (لاوك)
وهك قالب له مه قامه عیراقی به كان نزیك ده بیته وه) ده لیم :- مه قامه كانی
ناوچه ی گه رمیانی وهك «قه تار، نه لالاوه یسی، خو رشیدی، نیوه شه و، ئای
ئای . . . . تاد» تاراده بهك - جازو ربیت یا كه م - به رای من له و گوتنهانی
نه مرۆ به (مه قامی عیراقی) ناو ده برین له شیوه دا (نهك له جو رو شیوه ی
گو تون و ناوه روك و موزکی تایه تی دا) به رای من تاراده بهك، نه و گوتنه
نزیکن .

موسیقاره نی عیراقی به ناو ده ننگ خوالیخو شبو و «جه میل به شیر» كه له
قه زای «تلکیف» ی ده و رووبه ری مووسل له دایك بووه، هه ر له مندالی
یه و به یش گوئی به (لاوك) ئاودرا بووه، نه و تانی له م باره به وه گو تویه تی :-
(بقومان هه به موسیقا و گورانی كوردی بکه ین به دوو (لون - ره ننگ) وه،
یه كه میان شعیوه گو تون و موسیقای كورده كانی رۆژئاوای عیراق و
كورده كانی توركیا و سووریه و تا ده گاته كوردستانی سوفیه ت . . . .
زو ربه ی نه و مه قامه نی كه له لای كورده كانی نه و ناوچه وه به كاردین بریتین
له - به بیات - حوسه یی - موچه ییه ر - (نیوه شه و - حیجان) و ئی
دیکه ش . . . . وه به ده نگی گورانی بیژانی وهك :-

(سه عید ئاغای جزیری و حه سه نی جزیری و محمه د عارفی جزیری و
مریهم خان و . . . تاد) گو تراون هاتینه تومار کن .

ره نگی دووه می ش ئی كورده كانی سه رووی رۆژه لانی عیراق و
كورده كانی كوردستانی ئیژانن . . . مه قامی كورده كانی نه و ناوچه ده یاره
مه به سستی مه قامه كانی (نیوه شه و نه لالاوه یسی و ئای ئای و خو رشیدی و . . .
تاد) به له گه ل مه قامه رۆژه لانی به كانی میله تانی دیکه ی ده و رووبه ری
وهك - عه رب و فارس و تورك - نزیکن و تیكه لاون . جه میل به شیر له
قسه كانی به رده وام ده بییت و ده لیت :- (نه و مه قامه نی كه به ده نگی «علی
مه ردان» و «تایه ر توفیق» گو تراون، گه ر به دیققه ت و به وردی گوئی یان بو شل

* ماموستا «مه سه روود محمه د» ده لئی :- (له كتیبخانه ی جه لی زادن
كتیبخانی ده سنووس هه به به ناوی «الأذکار - للامام النواوي» به
خامه ییكی ره نگی و هونه ركار نووسراوه ته وه، له كو تایی كتیبه كه میژ ووی
نووسینه وه ی هه به و سالی (۷۷۶ - به رامبه ر ۱۳۷۴) ی . ز . تومارده كا، به م
په ی به نه مرۆ «۶۰۰» سال زیاتر نووسراوه ته وه، خاوه نی^(۱) نووسیه وه كه
خوش به ختانه، ته واری ناوی خوژی و شوینی له دایك بوونی ده نووسی
«خضر بن عمر الكویسنجلی موطئا» . دواي نه و مه ماموستا مه سه روود
ده لئی :- (به «صدفه» له و سالانه ی دواي - مه به سستی حه قساكانه -
له پاشكو به كی رۆژنامه ی «الثورة» ی به غادا، گو تارکی خوالیخو شبو و
«د . مسته فا جه وادم خوینده وه، به ر له مه رگی به چه ن مانگیك له سه ر
(مه قامی عیراقی) ده و، بی نه وئی نه و ئاگاداری یامه تلله بی بی،
نرخیک ی زلی دا به و كتیبه و خاوه نه كه ی، چونكه باسی دوو (موسیقاری)
گه و ره ده كات له بری وانه وه زا راوه ی فارسی ناوی مه قامه كان به ره و
رۆژئاوای ولاتی عه رب بلاویوه . ده خلیك به سه ره ی كه میانه وه نه،
به لام به نیسه ت دووه مه وه ده لئی «الجمال المشرقي - خضر بن عمر
الکردی - بی گومان نه م موسیقاره هه مان خه ت خو شه كه ی نووسه ره وه ی
کتیخی «نواوی» به، ناو براو موسیقاریکی زل بوو - زانایه کی زل بوو -
خه ت خو شیک ی زل بوو . . . . تاد (۱۶)

* هونه رمه ندی به ناو ده ننگ «قادر دیلان» ساله كانی په نجا له رۆژنامه ی
ژین ده رباره ی مه قامه كوردی به كان، چه ندین نووسینی بلا و كرده ته وه،
هه ندی جار به پی توانا و ده سه لاتی نه و سالی هه ولی شیکرده ته وه ی هه ندی
له و مه قامه نی داوه بو نمونه :- بو شی كرده وه ی مه قامی «نه لالاوه یسی»
به دریزی نووسینی بلا و كرده ته وه نه مه ی خواره وه كورته كه یه تی :- (نه م
مه قامه په یژه به کی موسیقای كوردی به و له جه وت پله دروست بووه و به سی
ووچان سه رده كه ویته سه ره وه و له گه رانه وشدا دیته وه خواره وه بو شویی
ده ست پی كردنی .^(۱۷)

* دکتور (نورالدین الصانحی) یش، كه سالی (۱۹۳۸) له كه ركوك
له دایك بووه، سالی (۱۹۷۲) پروانه می (ماستر) و سالی (۱۹۸۰) یش
پروانه می دکتورای له بابته ی :- [أثر محمد عبدالوهاب في الموسيقى
المصريه] دا، له زانكوی (كارل ماركس) ی شاری (لایپزك) دا له
نه لمانیای رۆژه لات دا و هه رگرتووه . دکتور نوره دین له باره ی مه قامه وه
گو تویه تی :- [لاوك له هه موو ناوچه كانی كوردستانی عیراق و ئیژانیش
زو ر بلاوه . . .] دواي نه و مه گو تویه تی [لاوك وهك قالب له مه قامه
عیراقی به كان نزیك ده بیته وه . . .]^(۱۸)

کرت به ئاسانی ههست به جیاوازی نیوان گوتنی ئهوانه و گوتنی بۆنموونه «حهسنی جزیری» ده کرتیت له کوتایی دا جه میل به شیر نووسیویه تی :- (سه برای من رهنگی یه کهم «مه به سستی [لاوک]ه» مۆرک و تام و بۆو رهسه نایه تی کوردی له باوک و باپیران به جیماوی به نه اووی و به ناشکرای پیسه دیاره و به هیچ جورنیک به لای موسیقا و گوتنی میلله تانی دیکه دا نه چوووه نزیکش نه که وتوته وه.^(۱۸)

هیوادارم ئه وراو بۆچووونه ی موسیقاژه نی بلیمه تی نهر (جه میل) بۆ راو بۆچووونه که ی (د. نوره دین) وه لایمکی باش بیت .
کورد مه قام

به وی یه ی میلله تی کورد یه کیکه له میلله ته کۆن و ناوداره کانی ئهم ناوچه یه ، زۆریه ی مه قامه کانی ناوچه که ی به ئوستادی به کارهیناوه و گوتوووه ، بۆنموونه مه قامی (عه جه م) له سه ر نۆته ی (دۆ) که به رامه ر مه قامی (بی) گهری سروشتی رۆژئاوا یه ، تائینتا وه که مه قامیکی نزیک ده ست و گوتنی گه له که مه مان ، ناونه براوه ، که چی ده بیستین خوالیخوشبوو (سینوه) ساله کانی په نجا ئهم مه قامی عه جه مه ی گوتوووه ، به لام چون گوتنیک ، جگه له لیها تووی و ئوستادی سینوه له مه قام خیندن داو جگه له دهنگی به سوزی ، پیمانی سه لماندوووه که گوتنی ئه و بۆ ئهم مه قامی (عه جه م) هه نه وانی دیکه ش ، به هیچ جورو شینوه یه ک ، به گوتنی هه مان ئه و مه قامانه لای میلله تانی دهوروبه ر نه چوووه و نزیکیش نه که وتوته وه ، هه ر ئه و نه ده تانم بلیم :- (گوتنه کانی سینوه نه که هه ر ته نیا له مه قامی (عه جه م) دا به لکوله هه موو ئه و مه قامانه ی به توماری گه یاندوون ، تام و بۆی کوردی و ره سیه نایه تی یان لی ده تکی . . . .)

باوه رنسا که م (سینوه) ی نهریش هه موو ئه و گوتنه ی له خۆیه وه دا هینایت ، چونکه وه که له گهرانی مه میدانی دا بۆم ده رکه وت پیش سینوه ش بلیمه تانی وه که مه رین و جه نیله خه ره مه لا ئه سه ده دوزوری دیکه) هه بیرونه و هه مان ئه و شینوه گوتنه یان به ئوستادی خۆیندوووه ، ئه مه له لایه ک و له لایه کی دیکه ش شینوه گوتنیک له کوردستانی ئیراتدا باوه و کاتی خوی له گۆرانی بیژی میلی (ره سوللی نادری) یه وه گویم لی بووه و به کاسیت تومارم کردوووه ، «گه لوه ی پی ده لین ، گه لی له شینوه ی گوتنی «سه حه ره» دا که له لایه ن سینوه وه له سه ر مه قامی عه جه م گوتراوه ، له یه ک نزیکن و دیسانه وه زۆر کۆتن و خۆیندنی مه قامی عه جه م هه ند که م نازۆر نام و بۆی سه حه ره ده دن بۆنموونه :- (سته فا هه سه ن) ی به یه تخوان هه ندی له به یته کانی به هه مان شینوه گوتن و له سه ر هه مان مه قامی عه جه م خۆیندوووه ، ئه و نه ده هیه رهنگه سینوه و ورده کاری و له رانه وه ی قورگه و سوزی زیاتری له وانه ی پیش خوی به و مه قامانه به خشی بیت .^(۱۹)
هونه ره مند «قادر دیلان» یه ش له باره ی ئهم . به ته وه گوتوو یه تی :-

(گۆرانی بیژی بلیمه ت خوالیخوشبوو «سه یه ده لی ئه سه غه ری کوردستانی» مه قامی تری هیناوه جگه له مه قامه کوردی یه کان و به خوی دا هه ندی که س ئه مه میان به دل نه بووه ، به لام ئیمه له گه ل گۆرانی بیژی ناو براوداین .^(۲۰)

گۆرانی بیژی خوالیخوشبوو «مه لا که ریم» یه ش مه قامی (هه مایۆن) ی به شینوه یه ک گوتوووه که به هیچ جورنیک له گوتنی ئه و مه قامه لای میلله تانی دهوروبه ر و دراوسی ناچیت . . . . دوا ی ئه ویش گۆرانی بیژی دیکه ی کورد مه قامی (هه مایۆن) یان به هه مان شینوه گوتوووه ، بۆنموونه گۆرانی بیژی :-

«خه لیل وه ندی» که ئه و مه قامه ی به لیها تووی و تام بۆیه کی کوردی خۆیندوووه .

که چی مه قامی هه مایۆنیش وه که مه قامی عه جه م تائمه ر زوه ک مه قامیکی نزیک و ئاشنای نیوده ست و گوتنچکه ی کوردان ناوی نه هاتوووه باس نه کراوه ، جا من که ده لیم :- لیره و دوا مه قامی (عه جه م و هه مایۆن) و گه لی مه قامی دیکه ش که له لایه ن ئیمه وه گوتراون و به کارهینراون و ئاوازی گۆرانی و موسیقاییان له سه ر دانه روه ، با له ته ک مه قامه کانی دیکه ی ره سه نی خۆمان ، (وه ک لاوک ، ئه للاوه یسی ، قه تار ، ئای ئای - و زوری دیکه ش ،) دا بترین . له خۆرا ئه وه نالیم ، ئیمه وه که گوتم به سه دان به سه و گۆرانی فۆلکلۆریمان هه یه ، که له سه ره مه قامی عه جه م ئاوازیان بۆ دانه روه ، گۆرانی و به سه ته ی فۆلکلۆریشمان هه یه (باکه میش بن) له سه ره مه قامی هه مایۆن ئاوازیان بۆ دانه روه ، لیره دا ده پرسم و ده لیم :- کئی ده توانی بلی کورد له به ره م هینانی ئهم دوومه قامه ی سه ره وه به شداری نه کردوووه ؟ یا هه ر خوی خاوه نی یه که مجاری به ره م هینانی ئه و دوومه قامه و زۆره ها مه قام و شینوه گوتنی دیکه ش نه ؟

چونکه ئه گه ر کورد هه ر له دیر زه مانه وه ئه و مه قامانه و گه لیکی دیکه شی نه ناسیی و نه گوتیی . . . چون بۆی کراوه ئاوازی به سه ته و گۆرانی یان له سه ردا بنیت ؟

(عه لی مه ردان) ی نهر که به شایه دی زۆر لا میراتگری گه لی مه قامی ره سه نی کوردان بوو ، ئه وه جگه له ئوستادی له مه قام گوتن دا له لایه ک و له لایه کی دی نه غمه خسانی و سوزو چریکه ی دهنگی و لاواندنه وه له مه قام گوتن دا ، ئه و نهره بست به بست هه ردوو کوردستانه که ی تورکیاو ئیران گه را بوو و گه لی به سه ره اتی سه یرو دلته زینیشی دیتیوو ، بۆیه شاره زاییه کی چاکی له شینوه زه مانه کانی کوردی و له ئاوازه جور به جۆره کانی ، هه موو ئه و شونانه شدا په یدا کردبوو .

جا با بزاین ئه و ئوستادو مه قام زانه له باره ی ره سه نایه تی مه قامی کورده وه له نیومه قامی شه رقی دا چی گوتوووه :-

(ھەرچەندە ئەم مەسەلەيە، وردىبۇنەۋەيەكى قوۋلۇ زانستىيانەي پىنى دەۋى . . . . . بەلام ناوونازساۋى مەقام ۋە ھەرۋەھا بە جۇرى گوتىن، دەتوانم بلىم :- كە زۇربەي زۇرى مەقامى شەرقى كوردىن ۋە خاۋەنە ئەسلىيەكى كوردە ھەر بۇنمۇنە :- گونى لەيەك مەقامى ھىنى دووگورانى بىئىزى كورد و [فارسىنىك يا توركىنىك يا عەرب] نىك بگرە، زۇر باشت بۇ روون ئەيىنەۋە كامەيان راستروپسەن ترن . . . . . بەلام چى بگەين، كە زۇر لە شۆينەۋارى ھونەر ئاۋازوگورانىمان شتى ترمان تالان كراۋەو خەلكى تر بەھىنى خۇي ئەزانى . . . . . بەراستى لىدوان لەم بابەتە ھەرەگرىنگ ۋە بايەخدارە ئەكەۋىتە سەر ئەستوى ھونەر مەندانى كوردو ھەر ئەشېئى ئەۋان بە كارامەيى ۋە بەگيانىكى زانستانەۋە ۋەلامى ئەم پىرسىيارە قوۋلە بدەنەۋە . . . . .)

ناۋى ئەۋ مەقامانەي ھەر لەسەرەتاۋە بە كوردى رەسەن ھاتوون :-

- ۱ - لاۋك :- شايبانى باسە لاۋك زۇرچەشنى ھەيە بۇنمۇنە :- كوردو، مەترانو، . عەبدالى، خەللىۋ، زۇرى دىكەش بەۋمە قامانەش گوتراون :-
- أ - بەيات . ب - حوسەينى . ج - موخەيىر . د - حىجاز . . . . .
- ۲ - جەيران .
- ۳ - ھوزرە
- ۴ - ئەللاۋەيسى .
- ۵ - قەتەر .

- ۶ - خورشيدى .
- ۷ - ئاي ئاي .
- ۸ - نيوەشەۋ .
- ۹ - ئورفە .
- ۱۰ - ئەلۋەن .
- ۱۱ - مەنسورى .
- ۱۲ - خەكىمى .

ئەمە جگە لەشېۋە گوتىنى جۇراۋ جۇرى ۋەك :-

(سەفەر، ئاي ئاي باجە لانى، ھىجران، خالە موختار، سوارو، گەلو، بەھار) ۋ زۇرى دىكەش .

ۋەك گوتمان «مەقام» پەيژەيەكى، مۇسقىياۋەلە يەك بەدۋا يەك داھاتنى نەپساۋەي حەفت دەنگ پىك دىت، بۇنمۇنە مەقامى (بەيات) لەلايەن زۇربەي مىللەتانى دەورۋەرو بەشېكى زۇرىش لە مىللەتانى رۇژ ھەلات بەكار دىت . بىروانە نمۇنەي ژمارە (۳)، ماۋەي نىۋانى دەنگەكانى ئەۋمە قامە ۋەك نمۇنەكەيە ۋە ناگوريت، بەلام ئەۋەي ئەۋمە قامە يا ھەر مەقامىكى دىكەي (رۇژ ھەلاتى بىت يا رۇژ ئاۋايى) دەكات بە كوردى يا عەرەبى ياتوركى . . . . . جۇرى گوتىن واتە (أداء) ي ئەۋمە قامەيە، ھەر مىللەتە (مورك - طابع) ي خۇي پىۋە دەلكىنىت، كە لەگەل موركى ھەمان مەقام لاي مىللەتېكى دى جىايە .

شىكردنەۋەي پەيژەي مەقامى بەيات

(ستېم)

تېترالۆردى نەھاۋەنلەر ئەۋا

تېترالۆردى بەيات لەسەر دووگاھ

سېگاھ نەۋا عەجەم موخەيىر

گەردان حوسەينى چارگاھ دووگاھ

تېترالۆردى كورد لەسەر حوسەينى

تېترالۆردى سېگاھ

تېترالۆردى عەجەم لەسەر چارگاھ

د = چوار دەنگى

شیکردنه‌وی مه‌قامی ئەللاوه‌یسی

نیستاش وا له خواره‌وی شی کردنه‌وی مه‌قامیکی ره‌سه‌نی کوردی که له پوووری باوک و بایرانستان بۆ ده‌نوسم، مه‌قامی ئەللاوه‌یسی ئەو (ئەللاوه‌یسی) یه‌ی من لێره‌دا شی ده‌که‌مه‌وه به‌ده‌نگی گۆرانی بیژ «حه‌سه‌ن گه‌رمیانی» ی تۆمارکراوه‌و من و هونه‌رمه‌ندان ئەنهر قه‌ره‌داخی و سه‌ردار ئەحمه‌د به‌ ئامیره‌کانی موسیقای (جومبوش) و (که‌مان) و (شمشال) موسیقاکه‌مان بۆ ژه‌نیوه، ئەم مه‌قامه‌ سالی (۱۹۷۴) له شاری (قه‌سری شیرین) تۆمارکراوه. شیکردنه‌وی ئەم مه‌قامی «ئەللاوه‌یسی» یه‌م به‌ یارمه‌تی هونه‌رمه‌ندی عیراقی خوالیخوشبوو (جه‌میل سه‌لیم) ئەنجام داوه، ناوبراوه له په‌یمانگی هونه‌ره‌جوانه‌کانی به‌غدادا ماموستای ئامیری «عوود» بوو، له خویندنه‌وه‌و نووسینی نۆته‌و ئاوازدا هاوتای که‌م بوو، خاوه‌نی ده‌یان به‌هه‌ری هونه‌ری دیکه‌ بوو، به‌پێ‌یه‌ی که‌ من ماوه‌یه‌ک وان‌ه‌ی تایه‌تیم له نووسینی نۆته‌دا لێ وه‌رگرتوه، بۆماوه‌ی چه‌ن سالیکیش تیکه‌لی خیزان و هاتووچۆله‌ نیوانماندا به‌رده‌وام بوو، یه‌ک دوو‌جار له‌باره‌ی ئەو مه‌قامه‌وه به‌تایه‌ته‌تی له‌گه‌ڵ ماموستا «جه‌میل سه‌لیم» دانیشتوو‌مه‌و گفتووگومان له‌سه‌ری بووه، پیکه‌وه گونمان له‌گوتنه‌که‌ی

«گه‌رمیانی» گرتوه، بۆیه‌ دوای ئەوه‌ی «به‌رای خۆم» گه‌یشتمه‌ ئەنجام، بربارم دا، به‌و شیوه‌یه‌ی خواره‌وی شی بکه‌مه‌وه‌و بیلای بکه‌مه‌وه. بۆیه‌ ده‌لیم: - مه‌رج نی‌یه‌ ئەو مه‌قامی «ئەللاوه‌یسی» یه‌ی له‌لایه‌ن ئیمه‌وه شی کراوه‌ته‌وه «ئایه‌ت» بی‌ت و به‌هیچ جوړیک قابیلی گفتووگۆیا گۆرین یا ده‌سکاری نه‌بی‌ت. جا هیوادرم که هونه‌رمه‌نده‌کانمان هه‌ر تیبینی یه‌کی له‌م باره‌یه‌وه لایان دروست ده‌بی‌ت، بیخه‌نه به‌ر چاو، تاوه‌کو ئەو مه‌قامه‌ ره‌سه‌نه کوردی به‌ به‌راسته‌ترین شیوه‌ به‌باریزریت.

۱- پێشه‌کی موسیقاکه‌ مه‌قامی (راسته‌) ه، له‌سه‌ر نۆته‌ یاخود ده‌نگی (لا - La) موسیقای گۆرانی «ئه‌ه‌ری راسته‌ی خیابان» ه، دوای ته‌واویسۆنی موسیقای پێشه‌کی ئامیری که‌مان به‌ ته‌نیا ده‌روات و له‌ مه‌قامی «موسه‌عه‌ار» له‌سه‌ر ده‌نگی (فا - Fa) «کار دیز - چاره‌گه‌» بۆ مه‌قامی «نه‌هاوه‌ند» له‌سه‌ر نۆته‌ی (لا - La) ده‌جیت. گۆرانی بیژیش هه‌ر به‌م شیوه‌یه‌ واته‌ له‌ مه‌قامی «موسه‌عه‌اره‌» وه‌ بۆ مه‌قامی «نه‌هاوه‌ند» له‌سه‌ر ده‌نگی (لا - La) ده‌روات و گرانی زۆریش ده‌خاته‌ سه‌ر نۆته‌ی (لا - La).
ئامیر (جومبوش) به‌ هه‌مان شیوه‌ی سه‌ره‌وه‌ ده‌روات.
ئامیری (شمشال)یش به‌ هه‌مان شیوه‌ ده‌روات.

(نمونه‌ی چواره‌م) یا چه‌ی یا خود وو جانی یه‌که‌س مه‌قامی (ئەللاوه‌یسی)

(نمونه‌ی نهمه‌م) (وو جانی دووه‌می ئەللاوه‌یسی)

نمونه‌های ششم

وچانی سینه‌ی سه‌قامه (نُه‌لایه‌ی سی)

۱ - وچانی یه‌که‌م :-

مقامی نه‌للاویه‌سی وه‌ک خوالینخوش‌ببوو «جه‌میل سه‌لیم» ده‌ست نیشانی کردو گوتی - یه‌که‌مجار ده‌ست بی‌کردنی مه‌قامه‌که له‌سه‌ر «مه‌قامی موسته‌عار» ی‌تورکی یه‌له‌سه‌ر نوتی (فاکاردیز - فای چاره‌گه) ودوای نه‌وه ده‌بیته‌مه‌قامی (نه‌هاوه‌ند) له‌سه‌ر نوتی یاخود ده‌نگی (لا). پروانه نمونه‌ی ژماره (۴).

۲ - وچانی دووم :-

گوتنه‌که له‌نیوان هردوو مه‌قامی (راست) و (چارگا) دایه، له‌سه‌ر نوتی (لا) دوای نه‌وه بو‌مه‌قامی (نه‌هاوه‌ند) له‌سه‌ر (لا) ده‌گه‌رینتیه. پروانه نمونه‌ی ژماره (۵).

۳ - وچانی سی‌یه‌م :-

لهم وچانه‌دا یه‌که‌م جار موسیقایی که‌مان ده‌بیته‌مه‌قامی (به‌یات) له‌سه‌ر ده‌نگی (سی)، له‌دواییدا گوتن و موسیقا ده‌بیته‌مه‌قامی (راست) له‌سه‌ر ده‌نگی (لا) وه‌ر به‌ومه‌قامه‌ش کوتایی دیت. پروانه بو‌نینه‌ی ژماره (۶).

کوتایی و نه‌نجام

به‌ویی‌یه‌ی که‌میلله‌ته‌که‌مان هه‌ر له‌دیز زه‌مانه‌وه لهم ناوچه‌به‌دا ژبانی به‌سه‌ربردوه دیاره‌که‌م تا زور له‌ولقه‌گرنگی سه‌ر به‌جهانی هونه‌ری ساز و ناواز و گوتن واته (مه‌قام) ده‌بی دوری هه‌بوویی. نه‌وه‌تانی بیگانه‌یه‌کی وه‌ک «تومابوا» گوتویه‌تی: (کورد له‌سه‌رده‌می (ساسانی) دا موسیقاییه‌کی یه‌که‌جار پیشکه‌وتوو و به‌رزیان هه‌بووه. (۳۳)) ماموستا «مه‌سعود محمه‌ده» یش هه‌ر به‌ریکه‌وت مه‌قام زانیکی کوردی بو‌ده‌ست نیشان کردین، که‌پیش سه‌دان سال دوری سه‌ره‌کی هه‌بووه له‌بلا و کردنه‌وی زاراوه‌ی مه‌قامه‌کان به‌ناوگه‌لی عه‌ره‌ب دا.

۲ - ئەم جاره‌ نامیری (که‌مان) له‌نیوان مه‌قامی (راست) و (چارگا) دایه‌و هه‌ر له‌سه‌ر نوتی (لا - La) و له‌دوایش دا بو‌نه‌هاوه‌ند له‌سه‌ر (لا - La) ده‌گه‌رینتیه‌وه گۆرانی دوای نامیری که‌مان (راست) ه. نامیری (جومبوش) ه‌که‌ی دوای نه‌و پارچه‌یه‌ش هه‌ر مه‌قامی (راست) ه له‌سه‌ر ده‌نگی (لا - La).

نامیری شمشال وه‌ک ویشتنی یه‌که‌مجار ی نامیری که‌مانه‌که‌یه. جومبوش دوای نه‌و پارچه‌یه‌ به‌هه‌مان شیوه‌ ده‌بزه‌نی.

۳ - ئەم جاره‌ نامیری که‌مان (به‌یات) له‌سه‌ر نوتی (سی - Si) ده‌روات و ده‌ژهنیت، گۆرانی دوای نامیری که‌مان هه‌مان شیوه‌یه، نامیری جومبوش ئەم جاره‌ به‌مه‌قامی (راست) له‌سه‌ر نوتی (لا - La) ده‌روات و کوتایی مه‌قامه‌که‌ش واته‌ کوتایی مه‌قامی «نه‌للاویه‌سی» یش هه‌ر به‌مه‌قامی (راست) له‌سه‌ر نوتی (لا - La) دیت.

به‌ینی ئەم باسه‌ی سه‌روه‌وه ده‌نگه‌کانی مه‌قامی نه‌للاویه‌سی وه‌ک خواره‌وه‌ی لی‌دیت

۱ - ده‌نگی حوسه‌ینی - نوتی لا -

۲ - ده‌نگی ماهور - نوتی سی -

۳ - ده‌نگی گه‌ردان - نوتی (دوای سروشتی یاخود ده‌نگی (نیم شاهنار - دوکاردیز).

۴ - ده‌نگی موچه‌یه‌ر - نوتی (ری).

۵ - ده‌نگی به‌رزی بو‌سه‌لیک - نوتی (می).

۶ - ده‌نگی ماهوران - نوتی (فا) ی سروشتی یاخود ده‌نگی به‌رزی (نیم حیجاز - فاکاردیز)

۷ - ده‌نگی په‌مل توتی - نوتی (سول)

هونه‌رمه‌ند «قادر دیلان» وه‌ختی خو‌ی باشی بو‌چووه‌که مه‌قامی «نه‌للاویه‌سی» به‌سی وچان دابه‌شکر دووه. منیش له‌خواره‌وه وچانه‌کان نیشان ده‌ده‌م :-

ههروهه ها وهك خویندسانه وه دامه زرتنه ری نهو قوتابخانه یه ی نه مره
 «مه قامی عیراقی» بی ده لین، پیاویکه به ناوی (ره حمه توللای کوری
 سولتان) و به (شلتاغ) ناوی ده رکردوه، نهو پیاوه له (کفری) له دایک
 بووه.

جگه لهو مه قام خوینه بلیمه ته ی سهروه، له نیومان دا به ده بان بلیمه ته
 مه قام خوین و ههم مه قام زان هه لکه وتسونه وهك نمونه :- حه مه پیره،
 محه مه د خه لیل تاغا، مه لا سایبر، مه لا ته ها، حه سه نی جزیری و سه یلی
 جوو و گه لیککی دیکه ش.^(۱۱)

مه قام زان یا خود مه قام ناسی نهو تو شمان هه بووه، مه قام خوین و
 ده نگه خو شانی میلله تانی دراوسی فیربوونه، بو نمونه (مه لا وه لی) که
 ناوی (عه بدولر ه حمان) بووه له (کفری) سالی (۱۲۴۶) ی کوچی له
 دایک بووه، کاتی که بو (به غدا) چوره گه لی مه قام خوین لی بان
 وه رگرتوه و لی ی فیربوونه وهك (علي بن صفو) که به (وه ستای - شینخی)
 مه قام خوینانی شاری (مووسل) ناسراوه.^(۱۲)

جگه له ده بان مه قام خوینی کوردی دیکه ی وهك :-

خدر بارام چاوش، حاجی عه بوی ده فزه ن، سمایل سه رما بردوو،
 سه عید تاغای جزیری، حه مه مه مندو، شه هابه ی هه ولیری . . . . .

په راوینزو سه رچاوه کان:

۱ - حاجی هاشیم رجب - کتیی (المقام العراقي) به غدا چاپخانه ی
 (الأرشاد) ۱۹۸۳.

۲ - تیراکورد :- له نه سندا وشه یه کی یونانی یه وه دوو برگه پیکهاتوه،
 (تیرا) واته (چواو) و (کوردیش) واته ده نگه کان، که واته (تیراکورد -
 چوارده نگه) بان چوارده نگه کان ده گه یه نیت.

۳ - حسین قدوری - کتیی - الموسوعة الموسیقیة . ل . (۸۳) ول .
 (۱۰۲).

۴ - به بوی یه ی هونه رهنده «نه نوه ره ده داخی» سپوزی نه م بابه ته بووه،
 هه ندی راو تیبینی وردوزیره کانه ی نشان داوه، له جیگای خو ی دا نماژه ی
 بو ده کبه ی، وهك لیره دا «چینی ده نگه» له جیاتی (octava) به کار بیت به
 جوانتر ده زانیت.

۵ - حیب ظاهر العباس . کتیی - نظریات الموسیقی العربية .
 ل . (۲۹).

۶ - توفیق الصباغ . کتیی - الدلیل الموسیقی العام . ل . (۳۶).

۷ - نه م تیبینی یه ش واته به کاره نیانی (ههوا) له جیاتی (مه قام) له هه ندی
 ناوچه ی کوردستان، دیسانه وه رای هونه رهنده «نه نوه ره ده داخی» یه .

۸ - (په یژه) له ئینگلیزی دا (Scale) وه عه ره بیش دا (سلم) ی به رامبه ره .

۹ - جورج هینری فارمر - کتیی - میتر ووی موسیقای عه ره یی - دکتور

(حسین النصار) بوزمانی عه ره یی وه ری گپراوه . ل . (۲۳۲).

۱۰ - هه مان سه رچاوه وه هه مان لا په ره

۱۱ - عباس العزاوی - کتیی - موسیقای عیراق له سه رده می مه غول و
 تور کومانه کاندای - له کوتابی نهو کتیی واته له (ملحق) هه کی دا باسکراوه .

۱۲ - دلیر نیسراهم - بلاو کراوه ی تیوری موسیقا - سالی ۱۹۷۷ -
 مه لیه ندی چالاکی قوتابخانه کانی سلیمانی به چاپی گه یاندوه .

۱۳ - کوریک له ژیر ناویشانی (هه ندی نمونه له مه قامه کوردی یه کان)
 سالی ۱۹۷۹ له هه ولیر له لایه ن هونه رهنده (رزگار خو شناو) وه
 پینکه ش کراوه .

۱۴ - هونه رهنده «نه نوه ره ده داخی» له جیاتی زارواه کانی (کاریمول) و
 (کاردین) ده لی :- باشتراوییه (چاره گه) دابتریت، چونکه هه رمانای
 چاره گه پله ده گه یه نن .

۱۵ - ماموستا (مه سهوود) ده لی سالی نووسینه وه ی نهو ده سنووسه ی
 (ناوی) (۱۳۷۴) ی . ز . به م بی یه نه مره (۶۰۰) سال زیاتره
 نووسراوه ته وه .

۱۶ - مه سهوود محه مه د - حاجی قادری کوی - به شی یه کم - به غدا
 (۱۹۷۳) ل . (۳۶۰).

۱۷ - روزه نامه ی ژین ژماره (۱۵۲۳) ی سالی (۱۹۶۰).

۱۸ - گوفرای روزه ی کوردستان ژماره (۶۶) ی ئاداری سالی (۱۹۸۴)
 ل . (۱۹ - ۲۴)

۱۹ - گوفرای نوتونومی - ژماره (۲) ی سالی نویم (۱۹۸۵) ل . (۹۵ -
 ۹۹).

۲۰ - پاشکوی روزه نامه ی عیراق ژماره (۳۱) له (۱۳ / ۴ / ۱۹۸۸) دا .

۲۱ - روزه نامه ی ژین ژماره (۱۳۳۳) ی (۱۴ / ۲ / ۱۹۵۷) دا .

۲۲ - گوفرای روزه ی کوردستان ژماره (۶۳) ی (۱۹۸۱) ل . (۷۸ - ۸۳)
 ۲۳ - تومابوا - ژیبانی کورده واری - حه مه سه عید حه مه که ریم -

له عه ره بی یه وه وه ری گپراوه ته سه رزمانی کوردی . ل . (۱۸۰).

۲۴ - گوفرای کاروان - ژماره (۶۰) ی سالی (۱۹۸۷) ل . (۸۰ - ۸۴).

۲۵ - کمال لطیف سالم - کتیی - أعلام المقام العراقي ورواده - به غدا
 سالی ۱۹۸۵ .

ههروهه ها سوودله م سه رچاوانه ی خواره وه ش وه رگپراوه :-

۱ - نه دولف دان هاووزر - نظریات الموسیقی الغربية .

۲ - شعوبی ابراهیم خلیل - کتیب - دلیل الانغام لطلاب المقام .

۳ - بلاو کراوه ی (القیثارة) ژماره کانی (۹) ی سالی (۱۹۷۶) و ژماره (۲) ی
 سالی (۱۹۸۰).

۴ - گوفرای نوروز العراق ژماره (۱) - به غداد، وتاریکی هه مان بابه ته
 نووسه ر .

المقام

وريا أحمد

بحث في مفهوم المقام الموسيقى ومصطلحه اللغوي ومدلوله كما يراه بعض العلماء والفلاسفة . ويتطرق البحث كذلك الى هيكل المقام الموسيقى وتفاصيل تكوينه وعناصره فيميز المقامات الغربية عن المقامات الشرقية ويذكر أهم أوجه الاختلاف بينها . وتنسب للشعب الكردي حاله حال الشعوب الشرقية المجاورة له مقامات خاصة تحتل مكانة مرموقة في تراثه الفني وقد أشار بعض الموسيقيين والكتّاب الكورد والعرب في دراساتهم الى هذه المقامات والى خصوصياتها المحلية، وهناك مقامات أصلية قديمة لا تزال متداولة بين المطربين الكورد ومنها: لاوك، حيران، هوره، الله ويسى، قنار، خورشيدي . آى آى . نيوه شو، اورفه، ألوهن، منصورى وحكىمى . . . هذا بالاضافة الى تداول المقامات الاخرى المعروفة لدى الشعوب الاخرى بين المطربين وإستفادتهم منها في بناء الأغاني الكردية المتنوعة .

وفي البحث تحليل لمقام (الله ويسى) الخاص بالغناء الكوردي ومؤداه أن مقدمته الموسيقية تبدأ بمقام راس على نوتة (لا) وينفرد الكمان بعد المقدمة مواصلا من مقام (مستعار) على نوتة (فا) كاردييز الى مقام نهاوند على نوتة (لا) . وبفعل المطرب نفس الشئ أي يبدأ من مقام (مستعار) ويتجون الى مقام (نهاوند) على نوتة (لا) .

وفي الخطوة الثانية تتحول آلة الكمان بين مقامي (رست) و (جارگاه) وعلى نوتة (لا) عائدة الى الغناء في مقام (نهاوند) على نوتة (لا) ايضا . وفي الخطوة الثالثة تعزف الكمان (البيات) على نوتة (سى) ويتبعها صوت المطرب على نفس الشاكلة وينتهي المقام بال (رست) على نوتة (لا) .